

Zonnebeke

Dulce et decorum est
Pro patria mori *

14 april 2012

Het hekje. Daar begint het mee. Hoewel het vrij zwaar is, gemaakt uit smeedijzer en voortdurend aan weer en wind blootgesteld, opent en sluit het zonder schurende scharnieren. Nu goed, dat is uit te leggen. Het is gewoon een technische kwestie: het poortje wordt onderhouden. Het zit goed in de verf, zonder speurbaar roest en de draaipunten zijn gesmeerd. Vreemder wordt het, veel vreemder, zodra ik het hekje achter me heb gesloten en ik twee passen heb gezet. Ik sta dan meestal vrij dicht bij één van die witte steentjes. Het zijn niet direct zerkjes maar eerder gedenkstenen die de soldatenkerkhoven van de British Commonwealth hun karakteristieke aanzien verlenen. Wat is er dan zo vreemd? Wel, elke keer ik zo'n begraafplaats betreed, stap ik onder een glazen stolp. Ik kan het niet anders uitleggen. Immers: alle geluid valt dan weg. Geen vogeltje dat nog fluit hoewel vele van die begraafplaatsen, vooral de kleinere, in een omgeving liggen waar nogal wat bomen staan. Ik voel de wind wel maar ik hoor hem niet. Het zotte leven dat slechts even voortraast dringt niet meer tot me door. Het is heel bevreemdend. Beklemmend. Iets dwingt me ook mijn petje af te nemen. Het is een futiel gebaar, dat weet ik wel, maar toch doe ik het. Ik ben er dan ook steeds alleen. Vooral op de kleine begraafplaatsen die zomaar ergens in de velden verloren gelegd zijn. Wat gebeurt er daar met mij? Ik kan het niet verklaren... Misschien, heel misschien, is het wel wat er op grafsteen F6 in Hedge Row Trench Cemetery staat: *Peace, perfect peace...*

A Soldier of the Great War... Ook iemands kind maar niemand meer in de Vlaamse grond.

Nu wil ik dat geenszins mythologiseren, het moet gewoon een aller individueelste belevenis zijn van een aller individueelste emotie. Zoiets. Zijn het de doden die daar rusten die me naar de keel grijpen? Ach, voor zover die daar daadwerkelijk werden begraven, ze liggen daar al bijna een eeuw en ik ben een kind van na de Tweede Wereldoorlog. Dus een persoonlijke herinnering aan één of andere oorlogsgruwel heb ik niet. Nageenog geen van de mensen van wie de naam eventueel in de witte Portlandsteen is uitgehouwen is me bekend. En toch. Ik ben trouwens het meest onder de indruk van de stenen waar geen naam op staat. Alleen maar „A SOL-

DIER OF THE GREAT WAR“. Waarbij me steeds weer de dubbele bodem treft die het Engels ervan maakt. Iets kan „great“ zijn in de betekenis van mooi of leuk en iets kan het zijn in de betekenis van... nobel! De Grote Oorlog zoals wij plegen te zeggen. Maar een leuke of een nobele oorlog was het niet. Die bestaan overigens niet. Al wilde men dat in het Duitsland van 1914 aanvankelijk wel graag geloven. *Ein frischer, fröhlicher Krieg...*

Wat me telkens weer treft is de waanzin die aan het ontstaan van deze monumenten ten grondslag ligt. En de pure gruwel die ervan het gevolg is geweest. Enkelen die massa's zo ver kregen dat ze de holle kreten gingen geloven, dat ze de lege symbolen gingen vereren en daarvoor hun leven gaven. Moesten geven.

Wir kämpfen nicht für Vaterland

und nicht für Deutsche Ehre!

Wir sterben für den Unverstand

und für die Millionäre.

Van degenen die nog herkenbaar waren toen ze in de Vlaamse grond werden gestopt, staat op de grafsteen behalve de naam ook de leeftijd. Zoals „Age 17“. Denk er even over na... Waarschijnlijk was hij nog te jong om alleen naar de pub te mogen maar zich laten aan stukken schieten of bombarderen of om te stikken in een smerig oorlogsgas, of blind te worden, of kreupel... daarvoor was hij oud en goed genoeg. Het was immers gemakkelijker kanonnenvlees te werven met loze kreten dan om munitie aan te maken. Hoewel geen van beide handelswijzen te verdedigen is. Dikwijls was de leeftijd van de gesneuvelde helemaal niet bekend. Omdat men niet wist van wie de stukken en lappen afkomstig waren die her en der gevonden werden. Dan staat er niets op de grafsteen. Behalve een of andere tekst die Rudyard Kipling heeft gekozen. Kipling, de auteur van het idyllische „Junglebook“, die ook een zoon verloor, vermist in Frankrijk, toen hier de waanzin als een verschroeiende wind over de heuvels en vlakten loeide. „*Known unto God*“ staat er dan bijvoorbeeld. Velen zullen zich toen wel afgevraagd hebben waar hij was, die God. Misschien hebben ze om een antwoord geroepen, gesmeekt, gebeden maar ze werden alleszins niet gehoord.

It's a queer Time

It's hard to know

if you're alive or dead

when steel and fire

go roaring through your head.

Weet je wat er me verder iedere keer opnieuw de rillingen over de rug jaagt wanneer ik op zo'n soldatenkerkhof sta? De zerken waar bovenop steentjes, keitjes zijn gelegd. Of het

simpele houten kruisje met een rudimentaire klaproos, een „poppy“. In het eerste geval staat in de grafsteen onveranderlijk een davidster gehouwen en de keitjes zijn een teken dat er nog aan de dode wordt gedacht. Iemand heeft een steentje verlegd. Misschien een futiel gebaar. Iets in de grootte-orde van het petje dat ik afneem. Maar iemand heeft het toch maar gedaan. Of het kruisje daar neergelegd. *“In Remembrance”...*

De begraafplaatsen

Na de oorlog met zijn honderdduizenden doden stond men voor de vraag wat er nu verder moest gebeuren met de graven om de waardigheid van de gevallen hoog te houden. De „Belgische bevolking“, in de persoon van koning Albert I, schonk grond aan de geallieerden voor de aanleg van hun begraafplaatsen. Zij kregen een eeuwigdurende concessie. De Duitsers moesten het stellen met een vergunning van zo'n 30 jaar. Na het verstrijken van die termijn moest de zaak opnieuw bekeken worden. Dat is ook gebeurd. Het maakt dat er slechts enkele grote Duitse begraafplaatsen zijn in België. De min of meer verspreide graven werden samengebracht in vier grote kerkhoven. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken van Duitse graven die op kerkhoven van andere nationaliteiten te vinden zijn.

Het meest in het oog lopend en alomtegenwoordig zijn de Britse graven. Je vindt ze echt overal. Dat gaat van een onooglijk stukje grond ergens tussen de huizen van een dorp, tot uitgestrekte grafvelden. Soms zijn die rechthoekig, soms onregelmatig van vorm. In dat laatste geval gaat het meestal om kerkhoven die tijdens de strijd werden aangelegd en die naar behoefte of mogelijkheid werden uitgebreid. Soms met veel tijdsverschil tussen de fasen waarin het aanleggen gebeurde.

De Britten besloten reeds in 1917 om hun doden niet naar het thuisland te repatriëren. De regering wou de kosten daarvoor niet op zich nemen. Natuurlijk kon men de families vragen om die kosten te dragen. Dat deed men echter niet. In een zeldzame aanval van omgekeerd klassenbewustzijn werd besloten dat de rijke families niet bevoordeeld mochten worden ten opzichte van de minder kapitaalkrachtige. Daarom legden de Britten na de oorlog grafvelden aan voor de gesneuvelden en ze verbonden zich ertoe die te blijven onderhouden. Voor de doden die geen bekend graf hadden werden herdenkingsmonumenten opgericht. Het moest zo zijn dat elke dode of vermiste bij naam zou herdacht worden. Hetzij op een individuele grafsteen, hetzij door vermelding op een „memorial“ voor de vermisten en de gesneuvelden die niet meer te identificeren waren. Alle graven moesten er gelijk uitzien, of het nu een gewone „privat“ dan wel een officier was. Persoonlijke grafstenen en -monumenten werden niet toegestaan. Elke dode kreeg een gelijkvormig zerkje met een welbepaalde tekst en een zinnebeeld in de steen gehouwen.

The Cross of Sacrifice. Een ankerpunt op begraafplaatsen van het Britse Gemenebest.

Het schijnt allemaal voor de hand te liggen maar er was destijds wel het nodige verzet tegen dat plan. Er werd stevig en soms geëmotioneerd over gediscussieerd. Het verbod op repatriëring, het uniforme type van grafzerk dat niet in kruisvorm was, het waren voorstellen of beslissingen die sterk omstreden waren. De pleitbezorgers van gelijkheid in de dood (waaronder Winston Churchill) wonnen het tenslotte en het principe van de uniforme steen werd aangenomen. Wat niet belet dat er toch enkele zeldzame uitzonderingen voorkomen. De beplanting is kenmerkend en een belangrijk element in de aanleg van de

Het Cross of Sacrifice en de Stone of Remembrance... in de mist.

Britse begraafplaatsen. De „frontborders“ zijn smalle stroken grond vóór de grafstenen. Deze stroken zijn beplant met bodembedekkers die beletten dat neervallend regenwater de aarde zou laten opspatten waardoor de witte stenen er spoedig smerig zouden uitzien. Hier en daar werden ter afwisseling ook wel rozen geplant. De „backborders“ die aan de achterzijde van, gewoonlijk, iedere derde rij liggen zijn bezet met hogere planten of heesters. Daarmee wordt de eentonigheid wat doorbroken. Hoewel volgens mij het ritme van de steeds eendere rijen precies een sterk punt is van deze begraafplaatsen.

Voor het ontwerpen van de kerkhoven werden architecten aangetrokken die in hun tijd een stevige reputatie hadden opgebouwd. Dat gegeven is nog steeds te herkennen in de vormgeving van de begraafplaatsen. Ook het *Cross of Sacrifice* werd speciaal voor deze toepassing ontworpen. Op grotere kerkhoven staat ook telkens een *Stone of Remembrance* of *War Stone*. Het is een altaarsteen die wat op een sarcofaag lijkt. Op de steen staat een zin uit het boek Ecclesiasticus : „*Their Name Liveth for Ever More*“. Ook al een vers dat gekozen werd door Kipling.

Toen de boog gespannen stond

Het westelijke front tijdens de Eerste Wereldoorlog was vrij regelmatig uitgetekend. Op één uitzondering na: rond de stad Ieper lag de *Ieperboog*. De Engelsen spraken van de „*Ypres Salient*“. Het was een stuk geallieerd grondgebied dat vooruitstak in het gebied dat door de Duitsers bezet werd gehouden.

De oprukkende Duitse troepen hadden de geallieerden teruggedrongen op een strook land langs de rivier de IJzer en het kanaal Ieper-IJzer. Tenslotte kwam het op vechten aan om de stad Ieper in handen te krijgen of te houden. Dat staat in de geschiedenisboeken als de Eerste Slag om Ieper. Na deze slag bleef Ieper in geallieerde handen. De gevechtsacties vielen toen min of meer stil en aan beide kanten begon men zich in te graven. Het front maakte zo bij Ieper een boog van Steenstrate aan het kanaal Ieper-IJzer, over Langemark en Sint-Juliaan rond Ieper, om dan ten zuiden van die stad weer verder te lopen naar de Franse grens. Aan de Ieperboog zou de volgende vier jaar blijvend hardnekkig gevochten worden tussen Britten en Duitsers. Met ongekende verliezen aan weerszijden. Na de Tweede Slag om Ieper waren ook Langemark en Sint-Juliaan in Duitse handen en was de Ieperboog ingekrompen. Hij lag dan dicht bij de stad.

De heersende waanzin bestond er niet alleen in om idereen met een ander uniform om zeep te helpen. Er gebeurden binnen de strijdende partijen ook dingen waar het verstand bij stil staat. Sir Horace Smith-Dorrien die bevelhebber was van het Britse Second Army en bovendien de hoogste in rang in de salient, stelde op 27 april 1915 voor aan Sir John French, het hoofd van het Brits expeditieleger, om de boog rond Ieper korter te maken. Als antwoord werd hem opgedragen om zijn bevelhebberschap neer te leggen en om het bevel over alle troepen in de salient en zijn hele staf over te dragen aan zijn ondergeschikte Plumer. Sir John vond dat blijkbaar maar slap gedoe van Sir Horace die dus op stel en sprong uit zijn functie werd gezet. De nieuwe bevelhebber Plumer kreeg enkele uren later de opdracht om een nieuwe verdedigingslijn dicht bij Ieper aan te leggen. Dus deed zich het hilarische feit voor dat Plumer eigenlijk het bevel kreeg om uit te voeren wat Smith-Dorrien 's morgens zijn post had gekost. Het zal zeer bevorderlijk geweest zijn voor de onderlinge verstandhouding.

De Engelsen hielden evenwel niet het monopolie wat betreft dom en onverantwoord gedrag. Ook de Duitsers kenden er wat van. Zo waren hun soldaten weinig getraind waar het gevechten betrof. Ze marcheerden schouder aan schouder, rechtop, op een goed verschanste vijand af. Tegen de mitrailleurs hadden ze zo totaal geen verhaal. Er waren veel te weinig werktuigen aanwezig om hindernissen op te ruimen. Of, juist het tegengestelde, om verschaningen op te werpen. De hoogste officieren hadden het voor zichzelf goed bekeken. Het opperbevel zat in het veilige Gent! De bevelvoering was daardoor niet erg flexibel zodat het aanpassen van aanvalsplannen aan gewijzigde situaties nagenoeg niet mogelijk was.

Prinses Patricia

Het eerste gedenkteken waarmee ik op deze tocht werd geconfronteerd was het *Princess Patricia's Canadian Light Infantry Memorial*. Duidelijk een Canadees monument dat te vinden is aan de Princess Patriciastraat in Zonnebeke. Ze hadden de straatnaam verder kunnen gaan zoeken.

Het Princess Patricia's Canadian Light Infantry Memorial met daar achter de weerspannige esdoorn.

Het monument staat daar uiteraard om de gesneuvelde soldaten van het regiment te herdenken. De eenheid werd begin 1915 tijdens de aftocht van de Tweede Slag om Ieper zwaar onder vuur genomen door de Duitsers. Aanvankelijk waren in de loopgraven een dikke 600 manschappen van het regiment paraat. Minder dan 24 uur later bleven daar nog slechts 150 manschappen en 4 officieren van over. Ze werden van alle kanten beschoten en bovendien met gifgas bestookt. Een massacre zoals er helaas veel te veel hebben plaats gevonden. Vooral de Engelse bevelhebbers hadden er het handje van weg om duizenden

manschappen een zekere dood in te jagen in zinloze acties. Het leverde de generaals een lintje op en de piot een soldatengraf.

Het Canadese monument hier werd in 1985 ingewijd en het kreeg een extra gedenkplaat ter gelegenheid van de 50^e verjaardag van het regiment. De gedenkplaat werd onthuld door Mrs. Hamilton Gault, de weduwe van de stichter van het regiment. Die trouwens ook in de slag is omgekomen. Een vredesboom, een esdoorn, werd in het midden van het monument geplant. Zeer toepasselijk vermits het nationale symbool van Canada, *the Maple Leaf*, aan die boom groeit. Nochtans had de boom het daar in het midden van het monument niet naar zijn zin: hij groeide niet. Nu staat hij achter het monument en daar doet hij het wel goed. Een bewijs temeer dat je maar beter achter je zaak kan staan.

Laat bel in zijn waarde

„It is a shame on Flanders this commercial Bellewaerde on the place where English boys died for your freedom“. Aan het woord is ene, mij overigens volslagen onbekende, Gerry Coe die er zijn afschuw over uitspreekt dat op de plaats waar zoveel van zijn landgenoten het leven lieten nu een... pretpark staat. Bellewaerde. Ongeveer iedereen in Vlaanderen zal het wel kennen. Er gingen zelfs schoolreisjes naartoe. Een combinatie van pretpark en dierentuin. Met als kenteken een lachende leeuw met een kroontje: Koning Leeuw. Hoe origineel toch! Overigens komt het leeuwte uit het stripalbum *De kattige kat* uit de stripreeks Suske en Wiske. Die het voor zijn titels nogal eens van onnozele alliteraties moet hebben.

Dat het er hier ten tijde van de Grote Oorlog helemaal anders

Het kruis vlakbij de ingang van het pretpark Bellewaerde. Eertijds ook een terrein waar hard gevochten werd en waar vele soldaten sneuvelden.

aan toe ging, daarvan zijn twee getuigen te vinden. Naar het eerste moet je wat zoeken. Het is een kruis dat verloren staat langs de drukke Meenseweg. Vlak voor het pretpark. Het andere is haast te zien met je ogen toe: een kerkhof. Het „Hooge Crater Cemetery“. Het is groot. Er is ook een „Hooge Crater“ museum. En in de tuin van een hotel zie je een uitnodiging om te gaan kijken naar „the famous explosion - excavated trenches - bunkers“. Commercie, jawel. Van de platte soort. Ik kan de ergernis van Mr. Coe wel begrijpen.

Het kasteel 't Hooghe en de bijgebouwen ervan langs de noordzijde van de Meenseweg lagen in het midden van een hard bevochten strijd. Met steeds wisselende kansen.

Op 31 oktober 1914 werden de staven van de 1st en 2nd Division hier getrakteerd op intense artilleriebeschietingen. Slechts één officier overleefde dat. Zes hogere officieren bleven op slag dood. Een andere stierf later aan zijn verwondingen.

Tussen mei en juni 1915 werd het kasteel tegen vijandelijke aanvallen verdedigd. In juli 1915 liet men aan de noordkant van de weg een stapel springstof ontploffen waardoor een flinke

ke krater ontstond. Een feit waaraan de plaats in de militaire annalen zijn naam heeft verdiend: Hooge Crater.

Vervolgens ging het kasteel voortdurend over in andere handen. Heen en weer getrokken tussen de vechtende partijen om uiteindelijk herwonnen te worden op 28 september 1918 door de 9th Scottish en 29th Divisions.

Hooge Crater Cemetery werd aangelegd begin oktober 1917. Er waren oorspronkelijk slechts 76 graven. Na de oorlog werd de begraafplaats als verzamelplaats gebruikt om er graven van andere kerkhoven onder te brengen. Waardoor het natuurlijk sterk uitbreidde. Er worden nu 5923 doden uit het Commonwealth op deze begraafplaats herdacht. Hieronder zijn 3578 gesneuvelden die niet konden geïdentificeerd worden. „Special memorials“ werden opgericht voor doden uit het Verenigd Koninkrijk, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland „Known/Believed to be buried in this cemetery“.

Het Gasthuis kent vele kamers

Nog maar kort geleden heb ik West-Vlaanderen een provincie genoemd die arm is aan bossen. Mijn twee laatste wandelingen daar schenen er op gericht te zijn om die bewering te weerleggen. Ook op deze tocht was het aandeel aan bos aanzienlijk.

Er waren, bijvoorbeeld, de Gasthuisbossen. Die heb ik bij deze gelegenheid in zowat alle denkbare richtingen doorkruist. Nu is het in een bos sowieso al moeilijk zich te oriënteren, maar in dit geval was dit nog eens extra gecompliceerd. De Gasthuisbossen liggen namelijk verspreid over zeven bossen in de deelgemeenten Zillebeke en Hollebeke.

Zes van die bossen liggen tussen de Meenseweg en de spoorlijn 69 van Ieper naar Kortrijk. Ze hebben soms curieuze namen meegekregen: Drie Bloetenbos of Hoge Netelaar of Hoge bos, Godtschalckbos, Groenenburg, Huikerbossen, Pape nelst of Twaalf Gemeten, Zandvoordebos en het Zwarte Leen. Dat alles is te vinden op de zachte hellingen van de heuvelkam rond Ieper, de Ieperboog uit droeve oorlogstijden, waar de bossen, weiden en akkers een aardige lappendeken vormen. De heuvelrug loopt vanaf Wijtschate, waar hij 80 meter hoog is, over Hollebeke, Zillebeke (60 meter) via Zonnebeke (50 meter) tot voorbij Passendale waar de heuvelkam op zijn laagst is met ongeveer 30 meter. Al met al heuvels die niet zonder meer over het hoofd kunnen gezien worden. Iets wat op het eerste gezicht in de overwegend vlakke provincie misschien wat verwondering kan wekken. Maar bij nader inzien: op het traject kreeg ik zo nu en dan uitzicht

op de veel hogere top van, denk ik, de Kemmelberg. Die ligt in het Heuvelland. Wat dus duidelijk niet al te ver van hier ligt.

De hoogste kam van de heuvelrug vormt de waterscheidingslijn tussen de IJzer en de Leie. De Pappotstraat in Zillebeke volgt heel getrouw deze grenslijn in het landschap. Langs deze waterscheidingslijn ontspringen verschillende bronbeekjes.

Tot de middeleeuwen was hier nog heel wat meer bos te vinden. De hele regio was ermee bedekt en het gebied was dunbevolkt. Ook in de middeleeuwen, toen het Ieper bijzonder voor de wind ging met zijn lakennijverheid, bleef het gebied nog steeds flink bebost. Rond de 13^e eeuw begon eigenlijk de versnippering. De stad telde toen meerdere liefdadigheidsinstellingen. Zoals het Sint-Jansgodshuis, het Bellegodshuis en het Onze-Lieve-Vrouw Gasthuis. Door schenkingen van mensen die zich een hemelverzekering wilden kopen kwamen deze instellingen in het bezit van talrijke stukken grond ten zuiden van de stad. Daaronder waren uiteraard ook vele bossen. Vele daarvan bleven de volgende eeuwen bewaard en in handen van de gasthuizen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag het gebied pal op het front van de Ieperboog. Door de langdurige en hevige gevechten raakten de bossen helemaal verwoest. In de jaren twintig van vorige eeuw werden veel bossen opnieuw aangeplant. Iets wat me verwondert want de bossen die ik zag waren in hoofdzaak vrij jong. En wanneer die zouden aangeplant zijn kort na de Grote Oorlog, dan moesten er toch al meer oude bomen staan?

De bossen bleven eigendom van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Werk, de hedendaagse incarnatie van de Gasthuizen en Godshuizen van vroeger. In 1996 nam de provincie West-Vlaanderen de bossen in erfpacht. Ze ontwikkelde het gebied tot een provinciaal domein en stelde het open voor het publiek.

Veelhoek

Behalve de Gasthuisbossen is hier ook nog het Polygoonbos te onderscheiden. Het wordt ook nog Doelbos of Den Doel genoemd. Na het Zoniënwoud is dit het oudste domeinbos van België. Ongeveer 68 hectare groot, ligt het even ten zuiden van het dorpscentrum van Zonnebeke. Het grenst ook aan de snelweg A19. In het bos staan vooral dennenbomen: de hoge Corsicaanse den met zijn ruwe bast. Men durft die boomsoort hier ook wel eens Koekelareden (een den uit Koeklare) te noemen. Koekelare is een gemeente elders in West-Vlaanderen. De laatste jaren werden in het Polygoonbos ook meer en meer loofbomen aangeplant.

Na de Franse Revolutie werden vele kerkelijke goederen in beslag genomen en vele voormalige abdijbezittingen werden verkocht aan particulieren. Alleen de bossen en de minder vruchtbare heidegebieden bleven eigendom van de Franse bezetter. Tegen de Hollandse periode was het staatsbos nog ongeveer 331 hectare groot. Zo'n lap grond! Dat was te

Op den duur gaan al die bossen op mekaar gelijken!

verleidelijk om het niet te gelde te maken. Het gebied werd verkaveld en in vijf loten verkocht. Een lot van 69 hectare raakte daarbij maar niet verkocht. Dat werd het bos zoals het zich nu nog aan ons presenteert. De Hollanders gebruikten het vervolgens als oefenterrein voor hun troepen die in Ieper gelegerd waren. Vanaf de onafhankelijkheid kwam het bos uiteraard in Belgische handen. Zo oefende hier voortaan het Belgisch leger. Al dat schieten was niet van aard om de omwonenden gerust te stellen en er kwam steeds meer protest. Daarop werd een aarden heuvel opgeworpen in een hoek van het terrein. Deze heuvel, een „butte“ of „doel“, was bedoeld om de kogels tegen te houden. Daaraan ontleent het bos zijn andere naam: Den Doel of het Doelbos.

Door zijn ligging werd ook dit bos tijdens de Eerste Wereldoorlog volledig verwoest. Het lag immers ook aan het front van de Ieperboog. Bij de Eerste Slag om Ieper werden eind oktober

1914 alle Duitsers door het Britse leger uit het bos verdreven. Tijdens de Tweede Slag om Ieper moesten ze dat alweer uit handen geven. Pas in september 1917 tijdens de Derde Slag om Ieper heroverden Australische troepen het bos weer. Dat veranderde nog eens door het Duitse lente-offensief in 1918. Maar op 28 september 1918 werd het definitief overd door de 9^e Schotse Divisie. Het verloop van deze strijd is typisch voor wat er hier in de streek te allen kant gebeurde.

In het bos zijn nog sporen van de oorlog te vinden, zoals resten van bunkers. Waarvan ik er, denk ik, enkele heb gezien. Er liggen in het Polygoonbos ook twee Britse militaire begraafplaatsen.

Na de oorlog werd de munitie geruimd, werden de verbrandde bomen gerooid en werden verschillende militaire restanten gesloopt. In de jaren twintig van vorige eeuw werd het gebied herbebost. Ook in de Tweede Wereldoorlog had het bos erg te lijden en opnieuw moest men na de oorlog aan het planten.

Sinds 1972 is het bos voor het publiek toegankelijk.

In het bos liggen het *Polygon Wood Cemetery* en het *Buttes New British Cemetery*, beide Britse militaire begraafplaatsen. Naast „Buttes“ ligt nog een kunstmatige heuvel. Daarop staat een Nieuw-Zeelands herdenkingsmonument. Ik heb geen van beide landmarks gezien doordat het uitgezette traject er rakelings aan passeerde zonder dat ze zichtbaar werden.

Binnen een jaar na het einde van de oorlog publiceerde Captain Alexander Ellis zijn geschiedschrijving over de Fifth Australian Division. Het zou de enige publicatie blijven die de geschiedenis vertelde van een Australische divisie die meegevochten had in de Great War. De omstreden Franse maarschalk Ferdinand Foch schreef het voorwoord. In het Frans...

Het boek eindigde met de volgende bevlogen woorden:

„The Division's Glorious Dead! ... Of all those things of which the 5th Australian Division is proud, it is proudest of its Dead. Them it most reveres. The memory of them it cherishes above all things. May all Australian hearts be softened by their love, animated by their courage, ennobled and uplifted by their example until the end of time.“

Captain Alexander Ellis, The Story of the Fifth Australian Division, London, 1919, p.402

Samengevat: ze werden aan stukken geschoten, met gas vergiftigd, uitgehongerd en ziek gemaakt en ze crepeerden ellendig. Glorious. Zonder twijfel. Het blijkt maar weer hoe kort de spanwijdte van het geheugen is en dat de mens eigenlijk niets leert uit de geschiedenis.

Aal in de beek

De *Palingbeek* is een natuurgebied en een Provinciaal Domein in Zillebeke, een deelgemeente van Ieper. Het is meer dan 230 hectare groot en het ligt wat zuidelijk van het dorpscentrum. Op de grens met Voormezele en Hollebeke. Het domein ligt rond het oude kanaal Ieper-Komen.

Het gebied ligt op de waterscheiding tussen de bekkens van de IJzer en de Schelde. Dat laatste dan via de Leie. Het plan was om een kanaal te graven dat de Leie zou verbinden met het Ieperleekanaal. In 1864 werd daarmee begonnen maar dat liep bepaald niet van een leien dakje. Het probleem zat vooral in de tot 63 meter hoge heuvelrug ten zuiden van Ieper. Daar moest men doorheen graven. Er werd geprobeerd dat voor mekaar te krijgen door het aanleggen van hetzij tunnels, hetzij met het graven van een diepe sleuf. De bodem was echter zeer instabiel. Die bestond uit een zandlaag die op een kleilaag lag. Wat

men ook deed, voortdurend stortten de constructies in. Ook een brug die over het kanaal was gelegd verzakte en brak middendoor. Men moest in de omstandigheden zijn meester erkennen en daarom werden de werken in 1913 maar stilgelegd. Zoals bekend brak één jaar later de Eerste Wereldoorlog uit, waarna de werkzaamheden nooit meer werden hervat. Tijdens de oorlog lag de Palingbeek aan het front van de Ieperboog. Zowel Britten als Duitsers bouwden hier stellingen

uit. De Britten noemden de steile noordelijke oever van het kanaal *The Bluff*. Wat dus niets te maken had met „bluf“ in het algemeen of de vijand overbluffen in het bijzonder. De oevers van het kanaal wisselden regelmatig van bezetter. Verschillende betonnen constructies uit die periode zijn bewaard in het gebied. In het domein liggen ook weer een aantal Britse militaire begraafplaatsen.

Wat van het kanaal overbleef was een sleuf van ongeveer 3 kilometer lang waar de natuur zich geleidelijk aan meester van maakte. Deze Palingbeek, met het omliggende bos (het Molenbos en het landgoed De Vierlingen) van meer dan 200 hectare plus nog 30 hectare open landschap, werd in 1970 ingericht als Provinciaal Domein. Er is nu, onder meer, een bezoekerscentrum.

Op de Oude Vaart bevinden zich de restanten van een schutsluis. Deze werden in 2000 beschermd als monument.

Chill on the hill

De Ieperboog lag dus grotendeels op een heuvelrug. Die heuvels hadden een zeer groot strategisch belang voor de vechtende legers. Die verhevenheden in het terrein stelden degenen die ze in handen hadden in staat om tot ver in de stellingen van de vijand te kijken. Zodat een aanval snel kon gepareerd worden of eigen aanvallen beter konden voorbereid

Het gedenkteken op Hill 60

worden. Niet alle heuvels die in de strijd een belangrijke rol hebben gespeeld waren echter natuurlijk. Er was er althans eentje bij die kunstmatig was. Hij kreeg van het Britse opperbevel de naam „Hill 60“ (volgens de hoogtelijn) op de stafkaarten. In de omgeving werd hij „Vrijersberg“ genoemd.

De heuvel ligt vlak naast de spoorweg van Ieper naar Kortrijk langs de Zwarteleenstraat. De heuvel is ongeveer 60 meter hoog en 230 meter lang. Hij is daar door mensenhanden neergelegd met de aarde die vrijkwam bij de aanleg van de spoorweg. Men moest daarvoor namelijk een nogal diepe sleuf graven

om het tracé van het spoor horizontaal te houden.

„Hill 60“ werd aan het begin van de oorlog strategisch eigenlijk niet zo belangrijk geacht. Totdat bleek dat de heuvel een ideale uitkijkpost was voor de Duitsers. Van daar konden ze uitstekend de Britse stellingen richting Ieper observeren. Daarom dat er tijdens de volgende oorlogsjaren zo zwaar gevochten werd om deze heuvel. Het was moeilijk, zo niet onmogelijk, om de heuvel op de „klassieke“ manier te veroveren. Daarom ging de oorlog ondergronds. Letterlijk! Op drie plaatsen werden onder Hill 60 gangen gegraven waarin springstof werd opgetast. 25 000 kilo! Zes mijnen in totaal. Het is niet te bevatten! Op 17 april 1915 liet men de springstof ontploffen. De explosies duurden ongeveer tien seconden en verwoestten de verdedigingswerken van de Duitsers. Een Britse soldaat die boven de borstwering keek werd gedood door rondvliegend puin. Daarna bestormden Britse soldaten de heuvel. Wat men echter niet wist was dat de Duitsers deze plaats aanvankelijk hadden uitgekozen om hun eerste gasaanval te lanceren. Dat oorlogsgas, chloorgas, lag daar opgestapeld in flessen. Om de ontdekking van de ingegraven gasflessen te voorkomen wilden de Duitsers koste wat het kost de heuvel in handen houden. Er werd ongenadig hard om gevochten. Het was echter pas weken later dat de Duitsers erin slaagden om de Britten volledig van de heuvel te verdrijven.

Voor het mollenwerk hier en op andere plaatsen was hoofdzakelijk een speciale compagnie verantwoordelijk: de Australian Tunneling Company. Veelal waren mijnwerkers bij deze

Het pokdalige uiterlijk van Hill 60. Ontstaan door de explosies van duizenden kilo dynamiet. Bijna 100 jaar geleden. Nu is het eigenlijk een ongemarkeerde begraafplaats.

compagnie ingedeeld. Meer over hun verhaal staat te lezen bij het stukje over Mesen van ergens vorig jaar.

Over de mijn onder Hill 60 staat nog een verhaal in het boek van Nigel Cave dat als titel de naam van de heuvel draagt. Naar het schijnt heeft die publicatie een hoog jongensboek-gehalte. Gedrenkt in een sfeer van „lovely war“. Ik kan daar niet over oordelen want ik vond alleen maar de volgende samenvatting.

Net voordat de mijn onder Hill 60 tot ontploffing moest gebracht worden, waren de Duitsers dicht tegen een ontdekking ervan. De massale hoeveelheid springstof was toen al tien maanden „opgeladen“. De lading was echter voorzien van

een microfoon waarmee geruchten uit de omgeving konden opgevangen worden. Daaruit bleek dat de Duitsers ijverig in de goede richting aan het graven waren. Ook de snelheid van de graafwerken kon vrij nauwkeurig beoordeeld worden en het werd nog spannend. Wat zou het eerst komen? De explosie op die zevende juni 1917 om 3h10, simultaan met die 18 andere explosies langs de Meseboog... of de ontdekking door de Duitse „Mineure“? De Duitsers kwamen dus iets te laat...

De oorlogssite van Hill 60 is bewaard gebleven en ze kan vrij bezocht worden. Wanneer je over die pokdalige heuvel loopt moet je wel bedenken dat dit een knekelveld is. Onze eigen killing fields. Vele soldaten hebben hier in de ondergrond een niet gemarkeerd graf gevonden.

Vlakbij was vroeger het Hill 60 Museum gevestigd. In een typisch Belgisch café. Dit museum/café is intussen afgebroken en er is een restaurant voor in de plaats gekomen dat geen museumfunctie meer heeft.

Nabij Hill 60 ligt nog „the Caterpillar“, de Rups. Het was, zoals Hill 60, opgetaste aarde die afkomstig was van de graafwerken aan de spoorbedding. Caterpillar is minder omvangrijk en ligt iets meer zuidelijk. Voor de Duitsers was dit „Höhe 59“ of „Dünenkopf“. Zij hielden die verhevenheid sinds december 1914 stevig in handen. Zijdelings- of enfiladevuur vanuit Höhe 59 was zondermeer dodelijk tijdens de kortstondige bezetting van Hill 60 door de Britten.

Toen later Hill 60 voor de tweede keer werd ondermijnd, maakten de Britten een aftakking, onder de spoorweg door, naar de Caterpillar. Daaronder werd een nog zwaardere mijn van 32 000 kilo springstof tot ontploffing gebracht. De krater is er nog steeds.

Immer hoger

Behalve Hill 60 is ook Hill 62 het toneel geweest van verbeten strijd. De nummers van de heuvels zijn afgeleid van hun hoogte. Ze weerspiegelen niet noodzakelijk een volgorde of een rangorde.

Hill 62 werd ook benoemd met *Sanctuary Wood*, naar het bos op en rond de heuvel. Dat was echter lokaal bekend als Drieblotenbos. Je kan je moeilijk een grotere afstand tussen twee benamingen voorstellen. De plaats kwam aan zijn Engelse naam doordat vanaf 1914 hier oudere soldaten samengebracht werden onder bevel van generaal Bulfin. Hij spiegelde hen daar een vredige wijkplaats voor aan de rand van Ypres Salient, de Ieperboog. Hij verzekerde hen dat zij in „sanctuary“ waren en dat ze zonder zijn uitdrukkelijke toestemming nooit bij gevechten zouden worden ingezet.

Die generaal was misschien wel met de beste bedoelingen bezielde en oprecht in zijn streven maar de werkelijkheid achterhaalde al snel zijn ideaal. Vanaf 1915 verloor de beboste

Het gedenkteken op Hill 62

heuvel zijn originele functie toen hij steeds dichterbij de frontlinie kwam te liggen. In mei van dat jaar was het Duitse leger reeds tot aan de oostelijke rand van het bos opgerukt. Het gedeelte tussen de heuvel en de stad Ieper hield de Canadese 3^e divisie in handen.

Op 2 juni 1916 namen de Duitsers de heuvel in. Op 13 juni werd het terug ingenomen door de Britse troepen, met behulp van twee Canadese divisies. Op het volgelopen verwoeste terrein werden onmiddellijk nieuwe loopgraven gegraven en werden in ijlt tempo kazematten gebouwd. De geallieerden namen op-

nieuw hun oude stellingen in. Daardoor bleef de frontlijn onveranderd.

Vanop Hill 62 ontvouwt zich een panoramisch zicht op de omgeving. Daar staat ook het Canadees monument. Er is een orientatietafel waarop de belangrijkste richtingen aangegeven zijn. Zoals waar Ieper en Mesen liggen. Op het Canadees monument staat „*Here at Mount Sorrell...*“ Dat klopt echter niet, de echte „Mount Sorell“ ligt enkele kilometer meer naar het zuiden.

Verder ligt op Hill 62 het *Sanctuary Wood Museum*. Waar diverse gebruiksvoorwerpen uit de Eerste Wereldoorlog tentoongesteld worden. In de tuin zijn ook een aantal loopgraven

Sanctuary Wood Cemetery

en granaatkraters te zien. Het wordt ernstig betwijfeld of de loopgraven daar wel authentiek zijn. Iets wat uiteraard door de eigenaar van het museum bij hoog en laag wordt staande gehouden.

Het kan haast niet anders: een plaats waar zo hard gevochten werd, daar moet ook een kerkhof zijn. Er waren oorspronkelijk zelfs drie begraafplaatsen hier in de buurt. Ze werden aangelegd in de periode van mei tot augustus 1915.

Twee ervan bevonden zich aan het westelijk eind van het bos, voor het derde werd een stukje bos omgehakt. Het lag meer naar het oosten. Alle drie de begraafplaatsen werden echter compleet vernield tijdens de slag om Mount Sor-

rell. Van de tweede begraafplaats werden sporen teruggevonden en dat is de kern geweest van de huidige begraafplaats.

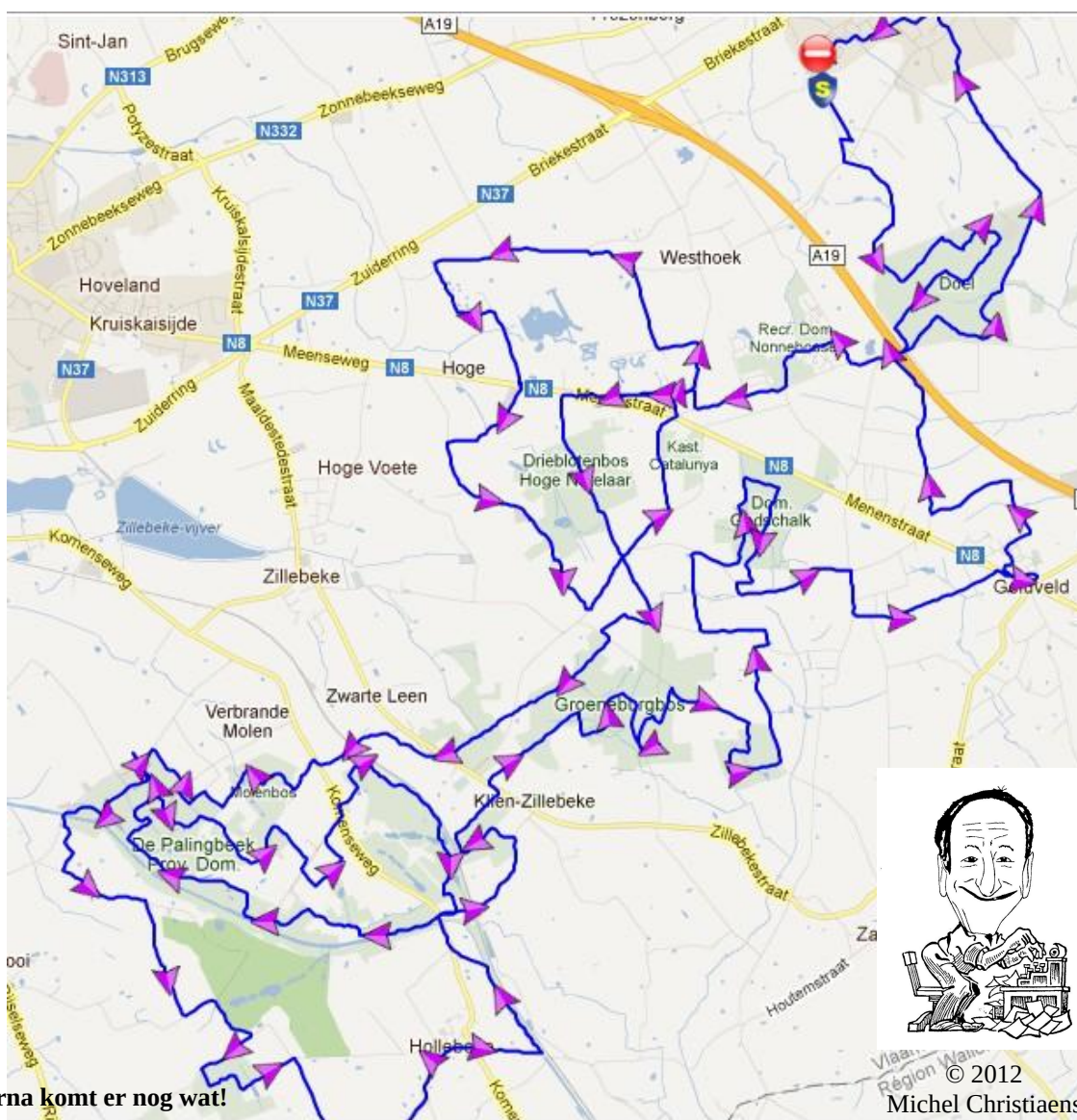
Op het einde van de oorlog lagen er in totaal 137 graven. Waarvan 41 Canadese en 1 Duits graf. Van 88 graven kon men achteraf niet meer met zekerheid zeggen waar ze ergens gelegen hadden. Daarom zijn voor die graven *special memorials* opgericht. Later werd de begraafplaats nog uitgebreid met graven van verschillende Belgische slagvelden. Meestal van die rond Ieper. Er waren echter ook graven die uit Nieuwpoort kwamen en uit andere locaties.

Er worden nu 1988 doden uit het Gemenbest herdacht en één van een andere nationaliteit. Ongeveer twee derde daarvan zijn niet-geïdentificeerd. Veel graven zijn als groep aangeduid maar niet individueel. Deze zerkjes dragen dan het opschrift „*Buried near this spot*“. Het is op dit kerkhof dat de alom bekende Lieutenant G.W.L. Talbot begraven ligt.

Naar hem is het Talbot House in Poperinge genoemd. Meer over de geschiedenis van dat Spartaanse hotel achter de linies staat te lezen bij het verhaal over Poperinge.

Het grote gelijk

In de geschiedenislessen in de lagere school werd er algemeen nogal achteloos over de Groote Oorlog heen gewandeld. We kregen de indruk dat de legers zich aan weerszijden verscholen in loopgraven en zo nu en dan eens op mekaar schoten. En dat was het dan. Nogal onschuldig eigenlijk. Behalve voor degenen die zo dom waren zich te laten neerschieten. De werkelijkheid was natuurlijk totaal anders. Dat is al af te meten aan de ontelbaar vele militaire begraafplaatsen. Maar dat is alleen wat er deze dagen nog van die gruwelijke periode getuigt. Het leven in de loopgraven moet op zich al een verschrikking geweest zijn. Ze stonken, bijvoorbeeld, ten hemel. Zo was er „*The snout*“. Wat de Engelse benaming was voor een Duitse, puntvormige stelling die in de eigen linies doordrong. Daardoor konden de Duitsers de Vijverbeekvallei goed overzien. Evenals de achterliggende dorpskom van Zillebeke. Dat klinkt mooi, bekeken met een Duitse bril, maar het was niet voor niets dat de manschappen spraken over de „Saubucht“ (het varkenskot) en „Stinkgraben“ (de stinkgracht). De Engelsen hadden het ook over de „Pig sty“ (het varkenskot). De namen laten vermoeden dat er zich een hygiënisch probleem stelde dat geen van beide partijen ontzag. Het legermotto *Eat less and Save Shipping* was voor de troepen *Eat less and Save Shitting*. Zo waren de legers die mekaar voortdurend naar het leven stonden toch op één punt met elkaar verenigd: stinken deden ze precies hetzelfde.

De ondertitel van dit Voetstukje is ontleend aan het gedicht „Dulce et decorum“ van de Engelse oorlogsdichter Wilfred Owen (1893 - 1918). Het verscheen postuum in 1921.

Het slotvers zegt „Dulce et decorum est, Pro patria mori“ (Hoe zacht en eervol is het sterven voor het vaderland).

Het volledige gedicht in al zijn rauwheid met de Nederlandse vertaling erbij is te vinden op: <http://www.wereldoorlog1418.nl/dulce-et-decorum/dulce-et-decorum-est.html>

Al vind ik de vertaling van Tom Lanoye stúkken beter. Waaruit het slotvers:

*Mijn vriend, nooit meer verkocht u, trots en manifest,
Aan jongens die dorsten naar wat vergeefse glorie
Uw Oude Leugen: Dulce et decorum est
Pro patria mori.*

(vertaling uit Niemand's Land van Tom Lanoye)